

1935 - 1938 Cumhuriyet Dönemi Ekonomi Politikaları: Güdümlü Ekonomi ve İkinci Sanayi Planı

Kaan İrfan Ögüt* - Mehmet Ali Tuğtan** - Cenk Yaltırak***

Giriş: 1935 Yılı Cumhuriyet Dönemi Ekonomi Politikalarında Bir Kırılma Noktası Olarak Değerlendirilebilir mi?

Cumhuriyet Dönemi Ekonomi Politikaları üzerine yapılan çalışmalarda 1923-1938 döneminin “Atatürk Dönemi” olarak bir bütün olarak ele alındığını veya 1929-1938 döneminin *Devletçilik Dönemi* olarak bir alt dönem olarak tanımlandığını görürüz. Bununla birlikte 1929-1938 devletçilik döneminde Celal Bayar’ın önce 1932’de iktisat vekili ardından da 1937’de başvekil olarak ekonomi politikalarına müdahil olması ile devletçiliğin tonunun yumuşadığına dair bir görüş de yaygındır. Bu çalışmada farklı bir yorum ile dönemin ekonomi politikalarında simgesel bir kırılmanın 1935 yılında Atatürk’ün ilk defa 9 Mayıs’ta CHP’nin 4. Büyük Kurultayı’ndaki konuşmasında kullandığı *Görüyorsunuz ki arkadaşlar yepyeni bir güdümlü ekonomi düzeni kurmakla uğraşıyoruz.*¹ cümlesi ile hayat bulduğunu iddia ediyoruz. Atatürk’ün büyük buhran koşullarına rağmen, dış ticaret dengesinin sağlandığını, iç pazarın harekete geçirildiğini ve en önemlisi bir sanayileşme hamlesinin başlatıldığını anlattığı konuşmasında kullandığı *güdümlü ekonomi* kavramı bir anlamda çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır.

* Doç. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi İstanbul/TÜRKİYE, kaan.ogut@eas.bau.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, İstanbul/TÜRKİYE, mehmet.tugtan@bilgi.edu.tr

*** Prof. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Maden Fakültesi, İstanbul/TÜRKİYE
yaltirak@itu.edu.tr

1 *CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası*, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s.16; Taha Parla, *Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 242-243.

Çalışmanın ikinci bölümünde söz konusu konuşma öncesinde ne Atatürk ne de cumhuriyet kadrolarının Türkçesi ile kullanmadıkları *güdümlü ekonomi* kavramının 1935 yılında, Ahmet Hamdi Başar'ın Fransız iktisatçı Gaëtan Prou'nun² kitabından yaptığı çeviri vasıtasıyla Atatürk tarafından benimsendiği iddiası temellendirildikten sonra, üçüncü bölümde *güdümlü ekonomi* kavramının Fransızcası olan ve Prou'nun kitabının Fransızca orijinal başlığında *économie dirigée* olarak kullanılan ifadenin 1930'ların Türkiye'sinde *dirije ekonomi* olarak Türkçeleştirilerek kullanıldığına değinildikten sonra kavramın çeşitli Avrupa ülkelerinde siyasi ve akademik çevrelerde kapitalizmin buhranı karşısında bir alternatif, bir ekonomik model ve hatta bir üçüncü yol olarak benimsendiği ortaya konmuştur. Dördüncü bölümde, Başvekil İnönü'ye rağmen Atatürk'ün müdahalesiyle Bayar'ın iktisat vekili yapılmasının tarihsel arka planında güdümlü ekonominin söylemsel ve eylemsel bağlamda Kemalist rejimin ekonomik modeli olarak yapılandırılma süreci ele alınmıştır. Beşinci bölüm güdümlü ekonomi modelinin özgünlüğü, Sümerbank ve Etibank'ın öncülüğünde kurulan finansal yapı çerçevesinde tamamlanan Birinci Sanayi Planı ve ayrıntılı hazırlıkları yapılan İkinci Sanayi Planı ile ilişkilendirilerek tartışılmıştır. Bu bölümde özellikle Atatürk'ün son yıllarında Bayar ile birlikte titizlikle hazırladıkları İkinci Sanayi Planında ortaya konan ihracat hedefinin, bu hedefe sahip olmayan ithal ikameci sanayileşme modellerinin bir döviz krizi ile sonlanabileceği öngörüsüne sahip olduğu ve dayandığı finansal yapılanma ile birlikte ele alındığında 1960 sonrası Güney Kore'de uygulanan kalkınma modelini önelediği de iddia edilmektedir. Söz konusu dönemde Güney Kore'nin liderliğini yapan General Park'ın, bizzat dile getirdiği Atatürk'e olan hayranlığı da bu anlamda ilginç bir detay olarak vurgulanmaktadır. Çalışma güdümlü ekonomi modelinin Kemalizm'in özgün ekonomik modeli olarak tanımlanması üzerine yapılan tartışmanın yer aldığı altıncı bölüm ile sonlanmaktadır.

2. Kapitalizmin Buhranı ve Güdümlü Ekonomi: Prou'nun Yazdığı, Başar'ın Tercüme Ettiği ve Atatürk'ün Okuduğu Kitap

Birinci bölümde çalışmanın odağında konumlandığımız *güdümlü ekonomi* kavramı 1930'ların ilk yarısında yoğunlaşan devletçilik tartışmaları sırasında Türkçe olarak gündeme gelmemişken Atatürk'ün konuşması ile birlikte 1935'ten itibaren kullanılmaya başlanmış ve 1938'e kadar özellikle de resmi

2 Gaëtan Prou, *Kapitalizmin Buhranı*, çev. Ahmet Hamdi Başar, Dün ve Yarın Tercüme Külli-yatı, İstanbul 1935.

metin ve konuşmalarda ön plana çıkmış ancak Atatürk'ün vefatından sonra unutulmuştur. Söz konusu kavram Fransız iktisatçı Gaëtan Piron tarafından 1934'te yazılmış *La crise du capitalisme capitalisme et économie dirigée, néo-socialisme et capitalisme, capitalisme et nationalisme, l'avenir du capitalisme* isimli kitabın 1935'te "Ahmet Hamdi Başar tarafından *Kapitalizmin Buhranı, Kapitalizm ve Güdümlü Ekonomi: Yeni Sosyalcılık, Kapitalizm ve Ulusalçılık, Kapitalizmin İlerisi*" başlığıyla yapılmış tercümesinde yer almaktadır.

Kitabın Türkçeye tercüme edildiği tarih ile güdümlü ekonomi kavramının Atatürk tarafından ilk defa kullanıldığı tarihin aynı olmasının yanı sıra kitabın adının Cumhurbaşkanlığı'nın 2006'da yayınladığı Atatürk'ün Kitaplığı³ adlı eserde de yer alması güdümlü ekonomi kavramı ile Gaëtan Piron'un kitabı arasında ilişki kurulmasına neden olmuştur.^{4 5}

1930'lar Türkiye'sine baktığımızda *güdümlü ekonomi* kavramının Türkçe olarak kullanılması da Fransızcası olan ve Piron'un kitabının Fransızca orijinal başlığında da yer alan *dirigée* ifadesinin *dirije* olarak Türkçeleştirildiğini ve kullanıldığını ifade etmek gerekir. Bu anlamda Türk aydınlarının 1935 öncesinde kavramı bildikleri ve kullandıkları söylenebilir. Örneğin Burhan Asaf Kadro dergisinin Nisan 1933'te yayınlanan 16. sayısındaki *Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru*⁶ ve "... Liberalizmin, doğurmuş

3 Kitapta, *İlim Tasnifine Girmemiş Muhtelif Eserler* başlıklı listesinde 81 numaralı yayın Piron'un söz konusu kitabıdır. *Atatürk'ün Kitaplığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin 83. Yılı*, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, Ankara 2006, s. 158.

4 "Bu model 1930'lu yıllarda büyük bunalım esnasında ilk defa Fransa'da kapitalizm ve sosyalizmin başarısızlıklarını sıralayarak yeni bir yol bulunup bulunamayacağı sorgusuyla başlar. Bu konuda A.H. Başar'ın çevirdiği bir kitabı okuyan M. Kemal Atatürk, 1932 de planlı başlayan ekonomik açılımı, girişimi ve üretim ekonomisini içine alarak geliştirmek gerektiğini fark etmiş ve 1935'te CHP kurultayındaki açış konuşmasında şu şekilde ifade etmiştir: "Görüyorsunuz ki arkadaşlar; yepyeni bir güdümlü ekonomi düzeni kurmakla uğraşyoruz"; Cenk Yalıtırak, "AB ve IMF Eksikli Siyasete Karşı 21 yy. Çözümü Bütünde Parçalı Toplum Mühendisliği ve Teknik Devlet", *Aydınlanma 1923*, S 46, İstanbul 2002.

5 "Güdümlü ekonomi kavramına dikkatle baktığımızda Atatürk'ün kitaplığında bulunan Gaëtan Piron tarafından kaleme alınan ve Ahmet Hamdi Başar tarafından 1935 yılında tercüme edilen *Kapitalizmin Buhranı, Kapitalizm ve Güdümlü Ekonomi: Yeni Sosyalcılık, Kapitalizm ve Ulusalçılık, Kapitalizmin İlerisi*" başlıklı kitap ilgi çekicidir."; Kaan Ögüt, "Aydınlanma 1923 Ulusal Devrim İdeolojisi: Kemalizm Tarihselliği ve Güncelliği", *Aydınlanma 1923 Devrimi 21. Yüzyılda Kemalizm*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Ankara 2004 s. 160.

6 Burhan Asaf, "Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru", *Kadro*, S 16, Ankara Nisan 1933.

olduğu sınıf tezdı ve metropol-müstemleke tezdı ile zayıfladığından yeni bir evreye geçmekte olduğunu artık liberal iktisat yerine dirije iktisat, liberal devlet yerine otoriter devlet, liberal kapitalizm yerine dirije kapitalizm, liberal ve zayıf bir emperyalizm yerine dirije ve kuvvetli bir emperyalizmin ikamesinin söz konusudur”

Kasım 1933'te yayınlanan 23. sayısındaki *Fotomontaj*⁷ başlıklı makalelerinde dirije kavramını kullanmıştır. “... Amerika'da, kalkınma planı, Avrupa'da kontenjanlı takaslı economie dirijeler, korporasyon sistemleri, faşizm, sosyal faşizm, sosyal nasyonalizm. Bütün bu teşebbüsler, kapitalizmden uzaklaşmakta olduğunu örtmeğe olduğu kadar ona bağlı kalabilmeğe mahsus tedbirleri de temsil ediyor.”

Yine Hüseyin Cahit Yalçın, Fikir Hareketleri dergisinde 1935 yılında Henri Decugis'ten yaptığı üç çeviri makalede *economie dirigée* kavramını sevk ve idare edilen şekilde Türkçesi ile beraber kullanmıştır. “... Savaş sonrasının ekonomik zorlukları yavaş yavaş bütün devletleri sevk ve idare edilen dirigée iktisada yöneltti”⁸, “... Bay Roosevelt, 1933 senesi martında işe başlar başlamaz kendisine bir diktatör nüfuz ve salahiyeti verdi ve derhal geniş bir ekonomi dirigee ve nafia programı tatbikine kalktı”⁹ Dirije olarak Türkçeleştirilen ve yönetilen, yönlendirilmiş veya müdahale edilmiş anlamına gelen dirigée ifadesi bir sıfat olarak sadece ekonomiyi nitelendirmek için değil başka alanlarda da kullanılmıştır.¹⁰

3. Büyük Buhran Yıllarında Avrupa'da Dirije (Güdümlü) Ekonomi Tartışmaları ve Üçüncü Yol Arayışları

Büyük Buhran, sonuçları bakımından 20. yüzyılın en önemli olaylarından biridir. Yapısal nedenleri Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan siyasi ve ekonomik sistemin kırılğanlığında yatar. Savaş bittiğinde dünyanın en büyük askeri, ekonomik ve siyasi gücü ABD'dir. Diğer galipler Fransa ve İngiltere savaşın yaralarını sarmak zorundadır. Almanya, mağlubiyetin bedelini toprak kayıpları ve astronomik savaş tazminatları ile ödemek zorunda kalmıştır. Bu durumda beklenen, Paris Barış Konferansı sırasında Başkan Wilson'un

7 Burhan Asaf, “Fotomontaj”, *Kadro*, S 23, Ankara İkinci Teşrin, 1933.

8 Nahit Yüksel, *Fikir Hareketleri Dergisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 304.

9 Henri Decugis, “Economie Dirigée Gidişi”, *Fikir Hareketleri*, Sene 2, C 4, S 101, İstanbul 28 Eylül 1935.

10 Ögüt, Yalıtırak, *age.*, s. 172.

kurulmasına bizzat öncülük ettiği yeni düzenin garantörünün ABD olmasıdır. Ancak Amerikan Kongresinde izolasyonist grup baskın çıkar ve ABD, yeni kurulan Milletler Cemiyeti'ne üye olmaz. Bu da kurulan sistemin en başından onu taşımaya gücü ve iradesi olmayan İngiltere ve Fransa'nın omuzlarına yıkılmasına neden olur. Amerikan ekonomisinin 1920'ler boyunca uygulanan politikalar sonucunda girdiği tehlikeli borç sarmalı ve buna eşlik eden tarım sektörü krizi aslında Büyük Buhranın ön habercileridir. Ancak savaş ve ölümden bıkmış bir dünyada kimse bu işaretleri doğru biçimde anlamlandırmak istememiştir. Savaş sonrası durumun biraz olsun normale döndüğü ve dünya ekonomisinin genel olarak büyüdüğü 1924-1929 arasında dahi Amerikan tarım sektörü giderek derinleşen bir krizin içindedir.¹¹ Öte yandan aynı ABD Birinci Dünya Savaşı sonrasında otomotiv sektöründeki atılım ile güçlü bir büyüme trendi de yakalamıştır. Ancak söz konusu dönem boyunca gözlemlenen ve üretim süreçlerindeki gelişmeleri destekleyen sabit sermaye yatırımlarındaki artış 1929'a doğru hız kesmeye başlamıştır.¹² Artan otomobil sahipliği yeni yerleşim yerlerinin gelişmesinin yanı sıra Florida emlak piyasasında yaşanan benzer arazi spekülasyonlarını da gündeme getirmişti.¹³ Güçlü ekonomik büyümenin hisse senedi fiyatlarını yükseltici etkisi 1928'den itibaren spekülatif özellikler göstermeye başlamış, dönemin görece düşük faiz oranları bir yandan borçlanma yoluyla otomobil ve konut talebini desteklerken bir yandan da kredi ile hisse senedi alımlarını gündeme getirmiştir. Kredi destekli talep ile şişen hisse senedi fiyatlarındaki yükseliş firmaların değerleri ve dağıttıkları kar paylarındaki artışı aşır spekülatif bir köpüğün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nihayetinde 1929'da borsaya yeni girişler yavaşlamaya başlamış hisse senedi endeksi 313 seviyesinden 1932'ye kadar 47 seviyesine kadar düşmüştür. Negatif servet etkisi devreye girmiş, 1920'ler boyunca borçlanan hane halklarının yükümlülüklerinin varlıklarına oranı ciddi oranda artmış ve talep keskin bir şekilde gerilemiştir.¹⁴

29 Ekim 1929'da New York Borsasındaki ani değer kaybının ardından aralık ayı sonuna kadar hisse fiyatları Kanada ve Belçika'da %30, Almanya ve Avusturya'da ise %16 kadar düşmüş finansal kriz küresel bir boyut

11 Eric Hobsbawm, *Age Of Extremes The Short Twentieth Century*, An Abacus Book, 1994, s. 34.

12 Alvin H. Hansen, *Monetary Theory and Fiscal Policy*, McGraw-Hill 1949, s.152.

13 J. Kenneth Galbraith, *The Great Crash 1929*, Houghton Mifflin Company, Boston 1955, s. 7-19.

14 Peter Temin, "Lessons for the Present from the Great Depression", *The American Economic Review*, 66(2), 1976, s. 40-45.

kazanmıştır.¹⁵ 1929'daki borsa çöküşünün ardından başlayan durgunluk ABD'nin ithalat talebinde ciddi bir daralmaya neden oldu. Bunun doğal sonucu, Avrupa'ya ve dünyanın geri kalanına ciddi şekilde azalan dolar akışıydı. 1930 yazında ekonomik durgunluğu klasik yöntemlerle engellemeyi amaçlayan ABD yönetiminin Smoot-Hawley yasası ile gümrük oranlarını arttırması dünya ticaretine büyük darbe vurarak Latin Amerika başta olmak üzere gelişmekte olan ülkeleri krizin içine çekti. Emtia fiyatlarının önemli ölçüde düşmesiyle pek çok ülke ihracat değerlerinin ithalat değerlerinden daha hızlı düşmesi ile karşı karşıya kaldılar.¹⁶ Dünya genelinde fiyatlar 1929'dan 1934'e kadar %30 gerilerken, Türkiye'de tarımdaki deflasyon sanayidekinden daha şiddetli olduğundan nispi olarak sanayi mallarının fiyatları daha yüksek kalmıştır.¹⁷ 1929-1933 yılları, modern ekonomik tarihin en kapsamlı çöküş dönemlerinden birine tanık olmuştur. ABD sanayi üretimi %30 azalırken, işsizlik oranı %27'ye çıkmış, Almanya'da üretim kaybı %35'e işsizlik ise %44'e ulaşmıştır. Fransa'nın endüstriyel üretim kaybı %20 civarında gerçekleşmiştir. Öte yandan Londra borsasının krizin ilk yılında %44 değer kaybettiği İngiltere'de endüstriyel üretim %31 düşerken işsizlik, 1932 itibarıyla %22'ye yükselmiştir. Krizden Avrupa'nın orta ve küçük boyutlu ekonomileri de paylarını almış, Norveç'te işsizlik %31, Danimarka'da %32, İsveç'te %24'e yükselmiştir.¹⁸ Özellikle Avrupa'da belli bir entegrasyon seviyesine ulaşmış finansal sistem krizin yayılmasını hızlandırmıştır.¹⁹ Doğu'daki en önemli endüstriyel güç olan Japonya'da Büyük Buhranın etkisi, 1931 Showa Depresyonu ile hissedildi. Henüz bir yıl önce döndüğü

15 Dirk Berg-Schlosser, "Cross-Sectional and Longitudinal Analysis", *Authoritarianism and Democracy in Europe, 1919-39 Comparative Analyses*, ed. Dirk Berg-Schlosser-Jeremy Mitchell, Palgrave Macmillan, 2002, s. 293.

16 Derek H. Aldcroft, *The European Economy 1914 - 2000*, 4th Edition, Routledge 200, s. 69.

17 Seyfettin Gürsel, "Growth Despite Deflation: Turkish Economy During the Great Depression", 2005; <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.561.1962>, son erişim tarihi: 14.08.2023.

18 Hobsbawm, *age.*, s. 93.

19 Örneğin Avusturya Kredi Enstitüsü'nün (Credit-Anstalt) iflası Almanya'da bir seri iflası tetiklerken kıta Avrupası finansının en sağlam kalesi İsviçre de Almanya'da derinleşen krizden payını almıştır. 1 Milyar İsviçre Frangına yakın bir miktar, Alman Bankacılık Moratoryumu nedeniyle dondurulmuştur. Pek çok ülkenin üretim ve gelirlerindeki düşüşler karşısında dış borç ödemelerinde sorunlar yaşaması bu bankacılık krizinin daha da yaygınlaşmasına neden olmuştur. Fransa ve İtalya'da özellikle ağır hissedildi; Herbert, R. Reginbogin, *Faces of Neutrality: A Comparative Analysis of the Neutrality of Switzerland and other Neutral Nations During WWII*. Lit Verlag, Berlin 2006.

altın standardından tekrar çıkmak zorunda kalan Japon Yeni, bunun sonucu olarak 1931-1932 arasında Amerikan Dolarına karşı %60, İngiliz Sterline karşı %44 değer kaybetti.²⁰

ABD'de ve çoğu Avrupa ekonomisinde imalat üretimi, 1932'nin ortalarında dip noktasına düşmüş ve bu ülkelerin çoğu 1929'daki üretim düzeylerine 1939'dan önce ulaşamamışlardır. Genel olarak ekonomik toparlanmanın ülkenin altın standardını terk etmesinden yaklaşık altı ay sonra gerçekleştiği gözlenmiştir.²¹ Örneğin, Eylül veya Ekim 1931'de altın standardını terk eden İngiltere ve İskandinav ülkeleri, 1934'e kadar altın standardına bağlı kalan Fransa, İtalya veya Polonya gibi ülkelerden çok daha önce toparlanmıştır. Altın standardı gibi sabit döviz kuru sistemleri iyi zamanlarda iş ve iletişimi kolaylaştırırken, Büyük Buhranda olduğu gibi, kötü zamanlarda sorunları yoğunlaştırma potansiyeline sahiptir.²²

Buhran öncesinde Türkiye'de hükümetin iktisat politikasının hedefi liranın altın karşılığının tespiti ve bunun belirli bir seviyede tutulmasıdır. Denk bütçe, sağlam para hedefinin sürdürülebilirliği para hacminin değişmezliği ile doğrudan ilişkilidir.²³ Türkiye her ne kadar altın esasını doğrudan uygulama olanağına sahip olmasa da uzun dönemde bunu gerçekleştirme amacındadır. 1930'da Türk Lirasının değeri Sterlin üzerinden dolaylı olarak altına bağlanmıştır. Ancak İngiltere'nin bunalımla birlikte 1931'de altın standardını terk etmesinin ardından Türk Lirasının değeri altın esaslı bir para olan Fransız Frank'ına bağlanmış ve dönem boyunca liranın değeri ödemeler dengesi üzerinden korunmuştur.²⁴ Fransa da İngiltere gibi altın

20 Masato Shizume, "The Japanese Economy During the Interwar Period: Instability in the Financial System and the Impact of the World Depression", *Bank of Japan Review*, 2009.

21 Nikolaus Wolf, "Europe's Great Depression: Coordination Failure After the First World War". *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 26, No. 3.

22 Barry Eichengreen, Peter Temin, "Fetters Of Gold And Paper" *NBER Working Paper Series*, Working Paper No. 16202, 2010.

23 Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, İstanbul*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2012, s. 295.

24 Bu anlamda paranın değerinin korunması dış açık vermeme ve bütçeyi denk tutmaya bağlıdır. Öte yandan özellikle buğday ve genel olarak tarım ürünlerinin fiyat düzeyinin 1930'lar boyunca düşük kalması ihracatı destekleyerek ödemeler dengesinin sağlanmasına yardımcı olmuştur. Türk parasının dış değerinin sabit tutulabilmesi bir anlamda iç fiyat düzeyinin önemli ölçüde düşmesi ile sağlanmıştır. Böylece bütçe dengesi, ödemeler dengesi ve kambiyo istikrarı gerçekleştirilmiştir. İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık 2009, s. 150.

standartından ayrılınca 1930 yılında saptanmış zımni altın paritesi saklı tutularak liranın resmi döviz kuru korunmuş ancak bu karar 1930'ların sonlarında liranın fazla değerlenmesine neden olmuştur.²⁵

Pirou'nun da kitabında altın standardı sistemini sorgulaması önemlidir. Pirou Fransa'nın, sahip olduğu büyük altın stoklarının da verdiği güvenle altın para doktrini savunduğunu²⁶ ancak buhran zamanında borçluların, borç yüklerinin reel değerinin de artacağını bu yüzden devletin paranın içerdiği kıymetli maden miktarını değiştirmek üzere müdahalede bulunabileceğini, yine durgunluğu besleyecek bir nakit sıkışıklığının ortaya çıkması durumunda devletin para miktarını çoğaltabileceğine dikkat çeker.²⁷ Piro'nun kitabını Türkçeye tercüme eden Başar'ın da altın standardı hakkında benzer bir tutuma sahip olduğu görülmektedir. Ahmet Hamdi Başar paranın altın karşılığı olması gerekliliğinin liberalizmin temel kabullerinden birisi olduğunu ancak son buhran ile altın sisteminin liberalizme engel olduğunun görüldüğü, İngiltere, Amerika ve Fransa gibi büyük altın stoklarına sahip olan ülkelerin paralarını altın karşılığında ayırdıklarını ifade eder. Başar'a göre kapitalizmin kurbanı olmuş ülkeler kalkınma hareketleri için altına muhtaç değillerdir.²⁸ Başar Türkiye'de mevcut paranın altın karşılıklı olmasını da eleştirir. Büyük kalkınma hedefleri için paraya ihtiyaç olduğuna göre bunu ancak altın stoklarımızı artırarak yapabileceğimizi, bunun için dış ticaret fazlası vererek dış piyasalardan altın almamız gerekeceğini ancak böyle bir fazlanın elde edilebilmesi durumunda bile asıl ihtiyacın makine, teknik araçlar ve savunma aletleri olduğunu vurgular. Altın karşılıklı para sistemi mevcut oldukça ilerlemenin mümkün olmayacağını iddia eder.²⁹ Başar Merkez Bankası'nın kurulmasıyla birlikte altın stoku oluşturmak üzere harekete geçtiğini ancak başta makine birçok ithal ürüne ihtiyacımız

25 Bir anlamda pek çok ülkenin işsizliği azaltmak için devalüasyona gittiği bir dönemde Türkiye'de hükümet liranın değerlenmesine göz yummuştur. Lira 1931-34 arasında dolar ve sterlin karşısında %40 kadar değerlenmiş ve bu düzey 1930'ların sonlarına kadar korunmuştur. Buna rağmen sanayi üretiminde sağlanan büyüme 1929 sonrasında yoğun olarak kullanılan ithalat kısıtlamaları ve korumacılık ile gerçekleşmiştir. Yahya Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi 1923-1950*, Yurt Yayınları, Ankara 1986, s. 150.

26 Pirou, *age.*, s. 37.

27 Gaëtan Pirou, "Güdümlü Ekonomi Nedir?", *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi*, T. C. Ziraat Vekâleti, Ankara 1938.

28 Ahmet Hamdi Başar, *Değişen Dünya*, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul 1941, s. 133-134.

29 Ahmet Hamdi Başar, *Para ve İnkılap*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1936, s. 23-24.

olan bir dönemde dış alacaklarımızı altın ile tahsil etmemizi eleştiriyordu.³⁰

Avrupa'da politikacılar, aydınlar, bilim insanları ve ekonomistler, liberal sistemin bu ciddi krizi karşısında uygulanabilir yeni ekonomik bir düzen arayışındaydılar. Olası yeni ekonomik düzen ile ilgili olarak Sovyetler Birliği'nde yükselen sosyalist deneyim ile liberal kapitalizm arasında bir alternatif, bir anlamda bu ikisi arasında bir *üçüncü yol* bulma ihtiyacı genel olarak taraftar bulduysa da devlete verilecek rol ve piyasaya bırakılacak kapsam konusunda biz uzlaşma sağlanamamıştı. Bu dönemde Fransa'da özellikle de ekonomik krizin etkilerinin hissedilmeye başlandığı 1932'den itibaren yoğunlaşan *üçüncü yol* tartışmaları *planlama* ve *korporatizm* kavramlarını ön plana çıkarmıştı.³¹

Hem bireyciliği hem de devletçiliği reddeden bu yaklaşımın öncülerinden olan François Perroux *üçüncü yol* perspektifini korporatizm³² ile birleştirirken fikirlerinden yaralandığı yazarlardan birisi de bu çalışmada kitabına odaklandığımız Gaëtan Pirou olmuştur.³³ Bununla birlikte *economie dirigée* kavramını Pirou'dan daha önce kullanan 1928 yılında yazdığı kitabına bu ismi veren Bertrand de Jouvenel olmuştur. Jouvenel'in kitabı, üçüncü bir yolun uygulanması yoluyla ekonominin genel işleyişini iyileştirmeye yönelik bazı öneriler içeriyordu.³⁴ Knegh³⁵ Fransız aydınları Alfred Fabre-Luce ve Bertrand de Jouvenel'in 1930'lardan 1950'lere cumhuriyetçi merkez soldan faşizme evrilen siyasal düşüncelerini analiz ettiği kitabında Jouvenel'in, ilk kitabı *L'Économie Dirigée* ile bu literatürde öncü bir rol oynadığını ve uzun

30 Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan sonra Türkiye*, 2. Baskı, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara 1981, s. 155.

31 Katia Caldari, "Corporatism and Planning in Monnet's Idea of Europe", ed. Alexandre M. Cunha-Carlos E. Suprinyak, *Political Economy and International Order in Interwar Europe*, Palgrave Macmillan 2021, s. 94.

32 Korporatizm, İtalya'da da hem liberalizmin hem de sosyalizmin yerini alabilecek alternatif bir sistem olan bir "üçüncü bir yol" olarak tartışılmıştır. Irene Stolzi, 2018. *Corporatism and Neo-Corporatism: Developments in the 20th-century Italian Legal Order*, 2018. <http://dx.doi.org/10.1590/S2178-14942018000200006>. Son erişim tarihi:14.08.2023.

33 Alexandre M. Cunha, "Third-Way Perspectives on Order in Interwar France: Personalism and the Political Economy of François Perroux". ed. Alexandre M. Cunha-Carlos E. Suprinyak, *Political Economy and International Order in Interwar Europe*, Palgrave Macmillan 2021, s. 77.

34 Alain Alcouffe, "A. French Planning: How to cope with Business Cycles?" ed. Alain Alcouffe-Monika Poettinger, *Business Cycles in Economic Thought*, Taylor & Francis 2017.

35 Daniel Knegh, *Fascism, Liberalism and Europeanism in the Political Thought of Bertrand de Jouvenel and Alfred Fabre-Luce*, Amsterdam University Press, 2017, s. 70.

ömürlü bir Fransızca terimi icat ettiğini ifade eder. Jouvenel komünist tarzda devlet liderliğindeki bir ekonomi kadar ileri gitmemiş, devletin geleneksel araçlarından, vergilerden ve tarifelerden yararlanarak, istatistiksel verinin analizine dayalı ve eğitilmiş bir ekonomik uzman kadrosuyla rasyonel bir şekilde ekonominin yönetilebileceğini savunmuştur. Pirou'nun kitabında da görüldüğü gibi *L'Économie Dirigée* politik/ideolojik olmaktan çok iktisadi bir tanımdır aslında.

Avrupa'da Büyük Buhran ile birlikte 1930'ların başlarından itibaren arızalı bir *laissez-faire* kapitalizmi ve komünist devrimin bilinmezliğiyle karşı karşıya kalan birçok genç entelektüel, iki sistem arasında *üçüncü bir yol* ararken, Faşist İtalya'nın korporatist modeli, potansiyel olarak çekici bir alternatifi temsil ediyordu. Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki New Deal uygulamaları ve Nazi Almanyası'nın büyük ölçekli istihdam projeleri de umut verici görünüyordu³⁶. Pirou'nun da vurguladığı gibi her ne kadar korporatizm ve planlama perspektifleri çoğu zaman örtüşüyor olsalar da *üçüncü yol* arayışları sırasında ön plana çıkan bu iki kavramın aynı çevreler tarafından savunulduğunu düşünmek de hatalı olur. Örneğin İtalya'da planlama daha çok dönemin neoliberaleri ve sosyalist sendikacılar tarafından önerilirken korporatizm Katolik muhafazakârlar, anti-komünist sendikacılar, kralcılar ve işverenler tarafından destekleniyordu³⁷. Bu noktada özellikle İtalya'da 19. yüzyılın sonlarından itibaren liberalizmden hem de sosyalizmden eşit derecede dehşete düşmüş Roma Katolik kilisesi tarafından da desteklenen korporatizm adı verilen bir ekonomik sistemin taraftar topladığına da dikkat çekmeliyiz.³⁸ İtalya'da 1922'ye uzanan bu işbirliğinin tarafları bizzat Mussolini ve Papa 11. Pius idi. Liberalizm ve sosyalizm ile kıyaslandığında faşizm Vatikan tarafından amaçlanan toplum yeniden Hıristiyanlaştırılması için ideal olarak görülen bir sosyal düzen ve disiplin koşullarını tesis etme yeteneğine sahipti.³⁹

36 Knecht, *age.*, s. 72.

37 Caldari, *age.*, s. 94-95.

38 Randall K. Morck-Bernard B. Yeung, "Corporatism and the Ghost of the Third Way", *Capitalism and Society*, Volume 5, Issue 3, 2010.

39 Jan Nelis-Anne Morelli-Danny Praet, "The Study Of The Relationship Between Catholicism And Fascism, Beyond A Manichean Approach?", *Catholicism and Fascism in Europe 1918-1945*, ed. Jan Nelis, Anne Morelli and Danny Praet, Georg Olms Verlag AG, Hildesheim 2015. www.olms.de

Gürbüz⁴⁰ Pirou'nun 1925 yılında yazdığı *Fransa'da Ekonomik Doktrinler* başlıklı kitabında Fransa'daki iktisadi doktrinleri sosyalizm, bireycilik ve ara doktrinler olarak üçe ayırdığını, üçüncü gruptakilerin kendilerini hem klasik liberalizm hem de Marksizm'den farklı bir yerde konumlandırmak istediklerini belirtir. Pirou bu grubu da Sosyal Radikaller, Sosyal Katolikler ve Milliyetçi İktisatçılar olarak üçe ayırır. Gürbüz Sosyal Radikaller içinde değerlendirdiği ve Türkiye'de hem Peyami Safa gibi aydınları hem de Mustafa Kemal'i etkilediğini iddia ettiği solidarizm, dayanışmacılık yaklaşımının Fransa'da 1789 Fransız Devrimi ve Rousseaucu Toplumsal Mutabakata dayalı bir öğretiyi olduğunu ve hem klasik liberalizmi hem de Proudhoncu korporatif Fransız sosyalizminin aksine toplumsal ahengi bozan Marksist sosyalizmi yetersiz bulduğunu ifade eder.⁴¹ Büyük bunalım ile birlikte Avrupa ve dünya genelinde korporatist politikaların ve kurumlarının popülerleşmesi hızlanmış, Almanya ve İtalya'nın yanı sıra Doğu Avrupa'nın çoğunlukla çok uluslu olan ülkelerinde, Fransız devriminden o güne değin birbirini besleyen kavramlar olan milliyetçilik ve demokrasi arasındaki pozitif bağlantının yıpranmış, milliyetçiliğin demokratik olmayan versiyonları yükselmiştir.⁴² Aslında Avrupa'da otoriter rejimler ya da daha spesifik olarak faşizm üç farklı dalga halinde ilerlemiştir İtalya, ilk dalganın ana dayanak noktasıdır, Benito Mussolini'nin Faşist partisi Ekim 1922'nin sonunda siyasi güç kazanmıştır. Almanya'da Adolf Hitler'in Nazileri, Kasım 1923'teki Münih Birahane Darbesi olayından sonra popüleritesini kaybettikten sonra büyük buhran ile birlikte Nasyonal Sosyalist hareketini Avrupa genelinde olduğu gibi canlandırmaya hizmet etmiştir.⁴³ Büyük buhran boyunca otoriter veya faşist yönetimleri tercih eden Almanya (1933), Avusturya (1933), Estonya (1934), Yunanistan (1936) ve İspanya'dan (1939) farklı olarak İtalya bu yola daha 1922'de girdiği için ideolojik bir birikime de sahipti.⁴⁴ Aslında İtalya'daki faşist hükümetin krize yanıt olarak izlediği politikaların çoğu,

40 Burak Gürbüz, "Yeni Toplum Düzeni Arayışında Peyami Safa ve Fransız Liberalleri", ed. Erdem Özgür-Alper Duman-Alp Yücel Kaya, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 236-237.

41 Gürbüz, *age.*, s. 238

42 Mark R. Thompson, "Building Nations and Crafting Democracies—Competing Legitimacies in Interwar Eastern Europe", *Authoritarianism and Democracy in Europe, 1919–39 Comparative Analyses*, ed. Dirk Berg-Schlosser-Jeremy Mitchell, Palgrave Macmillan, 2002, s. 38.

43 Charles F. Delzell, *Mediterranean Fascism 1919–1945*, Macmillan, 1970, s. xi.

44 Lauri Karvonen-Sven Quenter, "Electoral Systems, Party System Fragmentation and Government Instability", *Authoritarianism and Democracy in Europe, 1919–39 Comparative Analyses*, ed. Dirk Berg-Schlosser-Jeremy Mitchell, Palgrave Macmillan, 2002, s. 141.

birçok yönden, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Faşist olmayan hükümetlerin üstlendiği politikalarından çok farklı da değildi.⁴⁵ İtalya grev ve lokavt hakkının kaldırılması ve iş mahkemelerinin oluşturulması yoluyla iş çatışmasının otoriter bir şekilde düzenlenmesi; her sektör için tek bir işveren derneğinin ve tek bir sendikanın yasal olarak tanınması yoluyla çalışma ilişkileri üzerinde devlet tekeli kurulmasını öngören yasal düzenlemelerle yeni bir otoriter çalışma ilişkileri modeli yarattı. İtalya'da Korporasyon Bakanı olan Bottai'nin sözleriyle, bu korporatist tüzük aracılığıyla İtalya, uluslar arasındaki üstünlüğünü yeniden kazanmıştı⁴⁶ Pirou kitabının önsözünde, eserin İtalya'da Korporasyon Bakanı olan Bottai'nin isteği üzerine yazıldığını, Bottai'nin kendisine kapitalizmin buhranının Fransa'daki gelişimini irdeleme görevini verdiğini⁴⁷, başka yazarların da Almanya, İngiltere, Birleşik Amerika ve İtalya için benzer çalışmalar yapmayı üstlendiklerini belirtmektedir.⁴⁸ Bir üçüncü yol arayışında Fransa kaynaklı tüm bu entelektüel çabalara, geliştirilen literatüre rağmen Fransız vatandaşlarının büyük çoğunluğunun cumhuriyetin değer sistemine ve kurumlarına bağlı olması ve Fransa'da hem muhafazakar sağın hem de radikal solun parlamenter bir cumhuriyete bağlı kalma geleneği İtalya ve Almanya'daki faşizm deneyimlerinin yaşanmasına izin vermemiştir.⁴⁹ Faşist fikirler 1880'lerden itibaren Fransa'da, özellikle entelektüel çevrelerde yaygın bir çekiciliğe sahip olmakla birlikte halk desteğinden yoksundur. Bununla birlikte Fransa'daki faşizmin geleneksel Fransız muhafazakarlığıyla da keskin bir şekilde çelişmekte sağ ya da sol olarak tanımlanabilecek olmaktan ziyade sağ ve solun bir bileşimi olduğu iddia edilebilir.⁵⁰ Aslında Solidarizm bir

45 A. James Gregor, *Italian Fascism and Developmental Dictatorship*, Princeton University Press, 1979.

46 Antonio Costa Pinto, "The Corporatist Wave Corporatism and the Diffusion of Organic Representation" in *European Dictatorships*, *ICS Working Papers*, s. 11-15.

47 Bottai'nin, 1930 ve 1932'deki benzerlerinden sonra 1935 yılında Roma'da İtalyan-Fransız Üçüncü Korporatist Çalışmalar Kongresi'ne öncülük ettiği göz önüne alınırsa Pirou'nun çalışması da bu çerçevede değerlendirilebilir. Laura Cerasi, "Intellectuals in the Mirror of Fascist Corporatism at the Turning Point of the mid-thirties", *Authoritarianism and Corporatism in Europe and Latin America*, Routledge, 2018, s. 1-6.

48 Pirou, 1935, *age.*, s:3,

49 William Brustein-Marit Berntson, "Interwar Fascist Popularity in Europe and the Default of the Left", *European Sociological Review*, Vol. 15, No. 2, 1999.

50 Robert J. Soucy, "French Fascism and the Croix de Feu: A Dissenting Interpretation", *Journal of Contemporary History*, Vol. 26, No.1, 1991

anlamda Üçüncü Cumhuriyet Fransa'sının resmî ideolojisiydi ve bir anlamda liberalizmin ve sosyalizmin alternatifi bir yaklaşımla adalet ile özgürlüğü bir potada birleştirecek, serbest teşebbüs ve mülkiyet dokunulmazlığına gölge düşürmeksizin liberalizm ile sosyalizm arasında bir üçüncü yol arıyordu. Ekonomide devlet müdahaleciliği, çalışanları ve güçsüzleri gözeten sosyal biz düzen ön gören ancak sınıf çatışması yerine dayanışmayı benimseyen ve en önemlisi laik eğitimi savunan bir öğretiydi. Kapitalizmin doğurabileceği sosyal adaletsizlikleri parlamenter yoldan gidermeyi amaçlıyordu.⁵¹

Sosyoloji Fransa'da 19. yüzyılda Auguste Comte ve Le Play öncülüğünde doğmuş ve 20. Yüzyılın başlarında Auguste Comte, Herbert Spencer, Emile Durkheim'in fikirleri, Sâatı Bey, Ahmet Şuayib ve tabii ki Ziya Gökalp aracılığı ile Osmanlı fikir dünyasına girmiştir. Zafer Toprak'ın deyimi ile Üçüncü Cumhuriyet Fransa'sının benimsediği idealler bu yolla Osmanlı aydınına ulaşmıştı. Daha Birinci Dünya Savaşı devam ederken Yeni Mecmua sayfalarında Durkheim'in *Toplumsal İş Bölümü Üzerine* isimli ünlü eserindeki fikirler tartışılıyordu. Dolayısıyla Osmanlı aydını solidarizm (dayanışmacılık/tenasütçülük) kavramlarına yabancı değildi. Gökalp, ülkenin içinde bulunduğu buhranın çaresini Durkheim'den esinlenerek mesleki ahlak anlayışında arıyordu. Milli iktisadın ancak ulusal düzeyde örgütlenmiş esnaf korporasyonları tarafından kurulacağına inanıyordu. Meclis'in mesleki temsil esasına göre yapılandırılmasının Yunus Nadi'den, Mahmut Esat Bozkurt'a pek çok taraftarı vardı. Nitekim korporatif model Millet Meclisi'nin kuruluş evresinde de yoğun olarak tartışılmış ancak Rousseau'dan esinlenen milli egemenlik anlayışı mesleki temsille bağdaşmayan Atatürk tarafından reddedilmiştir.⁵²

Nenovsky kronolojik olarak önce gelen Alman ve İtalyan güdümlü ekonomi deneyimlerinin (*directed economy, economie dirigée*) modellerinin daha çok politik ve moral özellikler taşıdığını ancak aynı dönem görüşleri ABD ve İngiltere'de etkili olan Keynes'in daha çok para ve maliye politikaları ile talebi yönlendirmeye çalışan yaklaşımının ise daha bilimsel olarak nitelendirilebileceğini ifade etmektedir.⁵³ Açık bütçe ve emisyon (karşılıksız

51 Zafer Toprak, *Atatürk: Kurucu Felsefenin Evrimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021, s. 145.

52 Toprak, *age.*, s. 198-199, 207.

53 Nikolay Nenovsky, "Economic Discussion at the European Periphery Bulgarian Economists During the Great Depression", 2010. <https://economictheoryandpolicy.files.wordpress.com/2013/02/10128692nenovskybulgarianeconomistsdepression.pdf>.

para arzı) ile tanımlanan Keynesyen maliye anlayışı depresyon döneminde başvurulan bir politika olarak ortaya çıkmıştır ve özellikle Amerika'da Roosevelt tarafından uygulanmıştır. Pirou'nun da nihai olarak dengesizliğin temel nedeni olarak Keynes'e benzer şekilde talep yetersizliğini göstermesi bir anlamda *güdümlü ekonomi* kavramının Keynes'in Büyük Bunalım karşısında ortaya koyduğu politika önerileri ile ilişkilendirilebileceği şeklinde yorumlanabilir. Keynes talep yetersizliğinin neden olduğu durgunluktan çıkışı için devletin talep destekleyici, istihdam yaratıcı politikalar uygulamasını önermenin yanı sıra finansal piyasalardaki spekülative köpüklere de dikkat çekmiş özellikle de ABD'de spekülasyonun reel ekonomi üzerinde baskın bir konuma geldiğini vurgulamıştır.⁵⁴ 1918-1945 arasında Avrupa'daki diktatörlükleri inceleyen Lee Türkiye'de 1923-1938 arasındaki Mustafa Kemal Atatürk rejiminin ne komünist sol ne de muhafazakâr ya da faşist sağ olmadığını vurgular.⁵⁵ Yine Zafer Toprak'ın ifadesi ile Pierre Milza, iki savaş arası tüm dünyada faşizm örneklerinin gözlendiğini kaydetmekle birlikte bu rejimlerin Almanya ve İtalya'dakinden farklı boyutlarının olduğuna dikkat çeker. Ne Japon İmparatorluğu'nun saldırgan askeri diktatörlüğü ne de faşizme en çok yaklaşan, Brezilya Getulism'i son kertede İtalyan ve Alman totaliter rejimlerini tekrarlamışlardır. İlki, faşizmin kimi baskı ve kitleleri düzene sokmaya yönelik yöntemlerini benimseyen klasik bir diktatörlükken ikincisi Mustafa Kemal'in kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'yle aynı çizgide, anti-emperyalist orta sınıfların ve kentli halk kitlelerinin ittifakı üzerine inşa edilen otoriter bir rejimdir. Avrupa faşizmlerinde büyük ölçüde milliyetçilikle devrimci sendikalizmin buluşması gözlenirken. Ne Japonya ne de Üçüncü Dünya geleneğinde bu tür bir taban vardır. Bu anlamda Gerçek faşizm Avrupa'nın ayrıcalığıdır. Kemalist gelişimden kaynaklanan ikinci çizgi, gerekçeleri, toplumsal içeriği, ilerici niteliğiyle gerçek faşizmden ayrılmaktadır.⁵⁶

54 J. Maynard Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, A Harvest /HBJ Book, 1964[1936].

55 Stephen J. Lee, *European Dictatorships 1918-1945*, Routledge, 2008, s. 3.

56 "Zafer Toprak'ın saptamasıyla dünya genelinde faşist olarak sınıflandırılan yönetimler tek parti rejimleri olarak yapılandırılmıştır. Nitekim faşizm üzerine literatüre büyük katkısı olan Pierre Milza da Türkiye'deki 1923-1946 dönemindeki tek parti deneyimine referansla "Faşizmler" kitabında Türkiye'ye de yer vermiştir. Toprak'ın anlatımı ile Milza İki dünya savaşı arası Akdeniz ülkelerindeki otoriter rejimler olan Portekiz, İspanya, İtalya ve Yunanistan'ın yanı sıra Türkiye'yi sanayileşmemiş bir ülkede bir yandan yabancı emperyalist güçlere karşı başkaldıran diğer yandan da yarı-feodal bir yapıyı kırarak iktisadi gelişmeyi hedefleyen ilk girişim olarak nitele-

Cumhuriyet'i kuran kadroların sınıf çatışmasının olmadığı bir toplumsal düzeni arzu ettikleri yadsınamazsa da en azından ele aldığımız 1935-1938 döneminde Nenovsky'nin sınıflandırmasıyla faşist değil ama planlamacı, Keynesyen bir güdümlü ekonomiden söz edilmesi daha olasıdır. Bununla birlikte Keynes'in politika önerilerinin daha çok gelişmiş kapitalist bir ekonominin karşılaştığı durgunluktan çıkış için geçerli olduğunu ve para politikasının sınırlarına ve maliye politikasının gerekliliğine işaret etmesi açısından önemli olduğunu da vurgulamalıyız. Kemalist üçüncü yolun, kalkınma, sanayileşme perspektifi çerçevesinde ilerlemesi gerekiyordu.

4. Kemalist Rejimin Ekonomik Doktrini Olarak Şekillenen Güdümlü Ekonomi

Atatürk'ten sonra güdümlü ekonomini kavramını sıklıkla kullanan ikinci isim dönemin İktisat Vekili Celal Bayar'dır. Atatürk'ün Mayıs 1935 konuşmasından hemen sonra Bayar önce yine Mayıs 1935'te Ticaret ve

---

mektedir. Bu amaçla ulusal burjuvazi ve halk kitlelerine yaslanan yarı diktatoryal bir tek parti rejimi kuran Mustafa Kemal yönetiminin dönemin birçok askeri rejiminden ve faşizmden birçok açıdan ayrılan önemli öğeler içerdiğine de dikkat çeker, Mustafa Kemal'in kurduğu rejimin, daha çok, İkinci Dünya savaşı ertesi Nasirizm ile başlayan sömürgeciliğe karşı Üçüncü Dünyacı hareketin habercisi olduğunu belirtir. Kemalizm'in toplumbilimsel tabanının faşizmden ve onun karşısında yer alan, büyük çoğunlukla sağda konuşlanan eski düzenin savunucusu rejimlerden farklı olduğunu vurgular. Yine Toprak, Schwartzenberg'in Siyaset Sosyolojisi başlıklı eserinde gelişmekte olan ülkelerdeki tek parti rejimleriyle ilgili değerlendirmelerinde Türkiye'ye ayrı bir yer verdiğini, genellikle tek partinin bir oligarşinin hegemonya ya da bir kişisel iktidar aracı olduğunu savunduğunu ancak Kemal Atatürk Türkiye'si'nin bir istina olduğunu iddia ettiğine dikkat çeker. 1923-1946 Türkiye'sinin totaliter bir ülke olmadığını, demokratik bir ideolojiden, çoğulcu Batı demokrasisinden yana olduğunu, Tek Parti rejiminin de bu hedefe ulaşmak için bir araç olduğunu, CHP'nin Fransız radikal partisine benzer bir kadro partisi olduğunu, çoğulcu demokrasiye geçişte bir okul işlevi gördüğünü ifade eder. Duverger de tek parti rejimlerinin, komünizm ve faşizmden başka tipinin mümkün olmadığı yolundaki yaygın kanaate karşı çıkar ve faşizm kavramının, Hitler Almanya'sının ve Mussolini İtalya'sının rejimlerine uygun düştüğünü, ancak Salazar Portekiz'i için anlamlı olmayacağını, hele Türkiye'ye için daha da anlamsız olacağını iddia eder. Duverger totaliter olmayan tek parti yapısına örnek olarak Türkiye'yi gösterir. 1923-1946 arası Cumhuriyet Halk Partisi'nin başta gelen özelliği olarak ideolojisinin son kertede demokratik olduğunu iddia eder. Bu ideolojinin, hiçbir zaman faşist ya da komünist tek partilerde olduğu gibi, bir tarikat niteliği taşımadığını, üyelerine gözü kara bir iman ya da gizemlilik empoze etmediğini, özü itibarıyla pragmatik olduğunu kaydeder. CHP'nin söylemini 20. yüzyıl otoriter rejimlerinden çok Fransız Devrimi'ne ve 19. yüzyıl söylemine yakın olarak nitelendirir." Zafer Toprak, "Türkiye'de 'Sol Faşizm' ya da Otoriter Modernizm 1923-1946," *Toplum ve Bilim*, S 100, 2015, s. 84-99.

Sanayi Odaları Dördüncü Büyük Kongresi'ni açarken verdiği söylevde, ardından da Ocak 1936 da İkinci Beş Yıllık Plan hakkında toplanan Endüstri Kongresi'ndeki konuşmasında güdümlü ekonomi kavramını kullanmıştır.

21 Mayıs 1935'te Ulus gazetesinde yayınlanan söylevinde Bayar şunları söylemiştir:

... Ben sizin dikkatinizi geçmişte yapılmış, bitmiş veya bitmek üzere olan işler üzerine israf etmeyeceğim. Bu kadarcık işaretim bile yalnız Türk iş aleminin hükümete takib ettiği güdümlü ekonomi politikasından, ne derece şuurla, disiplinle yardım etmiş olduğunu söyleyebilmek ve özlerinizde temsil ettiğiniz kitleye teşekkürlerimi arz etmek içindir⁵⁷

24 Ocak 1936'da Ulus gazetesinde yayınlanan söylevinde ise Bayar şöyle demektedir: "... Hususi sermaye nedir? Hususi teşebbüse nasıl revaç vermek lazım gelecektir? Biz hem yapıcı ve hem de yaptırıcı bir kuvvet olarak kalmak istiyoruz. İktisat vekâletinin takib ettiği güdümlü ekonomi politikasının dayandığı prensip yapmak ve yaptırmaktır. Yaptırmak kısmının içerisinde hususi teşebbüs ve hususi sermaye geliyor..."⁵⁸

Bayar'ın bu söylevi aynı yıl hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı'nın⁵⁹ başlangıç kısmında da yer almıştır. Cemal Kutay'ın derlediği Celal Bayar külliyyatında yer alan Endüstri Kongresi'nin açış nutkuna Bayar, *niçin sanayileşiyoruz* sorusu ile başlamıştır. Bayar bu konuşmasında gümrük gelirlerindeki olası azalma nedeniyle sanayileşmeye karşı çıkan grupları ikna etmeye çalışır.⁶⁰ Katıldığı Londra Para ve İktisat Kongresi'nde Almanya delegesinin Türkiye'nin sanayileşme girişimlerine karşı çıkışına tanık olan Bayar başka bir konuşmasında da şunları söyler. "... Büyük sanayici memleketler aralarındaki bütün siyasi ve iktisadi münazaalara ve ihtilaflara rağmen ziraatçı memleketleri her zaman için ham madde müstahsili [üreticisi] mevkiinde bırakmak ve bu memleketlerin piyasalarına hâkim olmak davasında müttefiklerdir".⁶¹

57 Özel Şahingiray, *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, 1921-1938 Ekonomik Konulara Dair*, Ankara, Doğuş Ltd. Ortaklığı Matbaası 1955, s.117.

58 Şahingiray, *age.*, s. 155.

59 Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı 1936*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 13.

60 Cemal Kutay, *Celal Bayar: Dört Cildin İkincisi*, Kenan Basımevi, İstanbul 1939.

61 Tekeli-İlkin, *age.*, s. 155.

1937 yılına geldiğimizde artık başbakan olan Celal Bayar'ın güven oylaması münasebetiyle 8 Kasım günü yaptığı konuşmada şu cümleyi görüyoruz: “Hulûsa politikamız zaman ve ihtiyaca mütemadiyen uyan güdümlü ekonomi politikasıdır. Bu yolda dikkatle yürünecektir”.⁶²

Atatürk dönemi Cumhuriyet ekonomi tarihi üzerine yapılan çalışmalarda *güdümlü ekonomi* kavramına nadiren yer verilirken bunun da çalışmada ele alınan bağlamından kopuk yapıldığı görülmektedir. Örneğin Boratav devletçilik kavramına paralel olarak *güdümlü ekonomi* teriminin de arada bir kullanıldığını ifade eder.⁶³ Oysa kavramın Bayar tarafından sıklıkla kullanımının asıl nedeni önce iktisat vekili ardında da başvekil olarak devletçilik ilkesini yeniden yorumlarken ve uygularken Atatürk'ün onayını aldığını ortaya koymaktır.⁶⁴ Bayar kendi devletçilik anlayışının İnönü çizgisinden farkını ortaya koymak için Atatürk'e referans verebileceği bu kavramı ön plana çıkarmıştır.⁶⁵ Kuruç *güdümlü ekonomi* ifadesinin Bayar'ın sevdiği bir söz olduğunu 1930'ların ikinci yarısında, özellikle İktisat Vekâleti çevresinin bu deyimini, devletçilik sözü kadar hatta zaman zaman daha çok kullandığını söyler. Bayar döneminde devletçilik uygulamaları özel kesimle yapılmış olan uzlaşma içinde devam etmiş bununla birlikte liberalizme doğru bir kayma yaşanmamıştır. Bayar'ın sözleri milli iktisat anlayışının yeni yönünü göstermektedir, milli iktisadın adı da *güdümlü ekonomi* olarak yenilenmiştir.⁶⁶... *Liberalizmi –dilim dahi dönüyor; bu kelime bana o kadar yabancı geliyor– yikaraktan memleketimizde güdümlü bir ekonominin esaslarını kurmak istiyoruz.*

5. Atatürk ile Bayar'ın Bankacılık Temelli ve İhracat Hedefli İthal İkameci İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı

Kuruç'a göre *güdümlü ekonomi* kavramı Bayar tarafından devletçiliğin, özel teşebbüsü⁶⁷ ön planda tutan ve devletin kurduğu sanayi tesislerini

62 İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, C 3, TBMM Basımevi, Ankara 2014, s. 14.

63 Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, İmge Kitabevi, Ankara 2006, s. 184.

64 Atatürk'ün rahatsızlığının önemini hissettiği günlerde Celal Bayar'ı başvekilliğe getirirken iktisadi meselelerin öncelikle ele alınmasını amaçlamış olmalıydı. M. Akif Tural, *Atatürk Devrinde İktisadi Yapılaşma*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, No: 848, Ankara 1987.

65 Bayar, İnönü hükümetinin iktisat vekiliyken dahi Atatürk'ün desteğine ihtiyaç duymaktadır. Ögüt-Yalıtırak, *age.*, s. 180.

66 Kuruç, B., *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 322.

67 Pirou *güdümlü ekonomi* yaklaşımında özel mülkiyetin esas olduğunu özellikle vurgular. Pi-

bankalar aracılığı ile organize eden bir ekonomik yaklaşımı ifade etmek için kullanılır.⁶⁸ Bu anlamda *güdümlü ekonomi*, Kemalist ekonomi modelinin Bayar tarafından temsil edilen ve bir anlamda siyasi otorite ile finans ve bankacılık kesiminin de dahil olduğu bir ittifakı yansıtan kolunu ifade etmektedir. Nitekim Bayar'ın İktisat Vekili olmasıyla yerli sermaye kesimi, önceki dönemde azalmaya başlayan ayrıcalıklarını yeniden kazanmaya başlar. 1933 Haziran'ında Sümerbankın kuruluş kanunundan^{69,70} başlayarak devletin kuracağı sanayilere ortak olma şansına da kavuşur.⁷¹

rou'nun *güdümlü ekonomi* sistemini kapitalizm ve sosyalizmden farklı, bir nevi üçüncü bir yol olarak tanımlaması dönemin Kemalist Devletçilik yaklaşımına da uygundur. Nitekim 1936'da yayınlanan Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı'nın Afet İnan tarafından yazılan ön-sözünden hemen sonra K. Atatürk imzası ile yer alan bir sayfalık yazıda Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sisteminin sosyalizm ve liberalizmden farklı olduğu açıklıktır. "Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik, sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdüğü fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce manası şudur: Fertlerin hususi teşebbüslerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok yapılamayanları göz önünde tutarak, memleket iktisadiyatını devletin eline almasıdır... Devlet hususi teşebbüsle yapılmamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi ve muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz bu yol, liberalizmden başka bir sistemdir." Bu söylev 1935'te İzmir Uluslararası Fuarı'nın açılışında Atatürk tarafından Celal Bayar'a okutturulmuştur. Bayar Atatürk'ün kendisine İzmir'de okumak üzere verdiğini vurguladığı bu metni 1936'da Endüstri Kongresi'nin açılışında da okumuştur.

68 Bilsay Kuruç, "Kemalist Ekonomi Görüşü: Kesitler", *Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 298-312, 306.

69 Zafer Toprak Sümerbank'ın 11 Temmuz 1933 tarihinde 2262 sayılı kanunla kurulduğunu ve 17 Haziran 1938 tarihinde devlet teşekkülü haline getirildiğini ifade eder. 2262 sayılı kanunun kuruluş gerekçesinde Tüm Ulusal kaynaklardan ve iktisadi faktörlerden yararlanarak sanayileşmenin daha verimli ve uyumlu bir biçimde başarılabilmesi için güçlü bir kuruluşa ihtiyaç duyulduğu, söz konusu kuruluşun benzeri özel müesseselerin rasyonel çalışma yöntemleri ile ticari bir serbestiye içerisinde gelişmesi için şirket karakterinde olmasının tercih edildiği belirtilmiştir. Zafer Toprak, *Sümerbank Holding A.Ş.*, Creative Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 188.

70 Sümerbank'ın ilgileneceği genel sanayi işleri önem sırasına göre şöyle sıralanıyordu: Ana hammaddesi memlekette yetişen ve henüz üretim miktarı tüketimi karşılayamayan sanayi, Ham ihracat mallarını imalat veya kısmen imalat haline koyarak kıymetlendiren ve sürümünü kolaylaştıran sanayi, İmalatı ülkede yapılan ve büyük miktarda tüketimi olan ve hammaddelerinin ithal edildiği ancak fabrikaları yapılır ise ülke içinde de hammadde üretiminin yapılabilmesi mümkün olan sanayi, Hammaddesi ithal olunan yurt içinde de üretilme imkânı bulunmayan fakat imalat aşamalarının memlekette yapılmasının faydalı olacağı planlanan sanayi kollarıdır. Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sumerbank/>

71 Kuruç, *age.*, s. 299-321.

Bayar kendi ifadesi ile koyu bir devletçilik örneği olarak değerlendirdiği Devlet Sanayi Ofisini kapatmış ve Sümerbank'ı kurarak ve onu ticari zihniyetle çalıştırarak fabrika kurmak iktidarını kazandırmaya çalışmıştır.⁷² Aslında 1925 yılında askeri fabrikalar hariç olmak üzere devlete ait fabrikaları işletmek, finanse etmek ve yönetmek ve ayrıca özel sanayii teşvik amacıyla kurulmuş Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası Sümerbankın öncülü, nüvesi olarak kabul edilebilir.⁷³ 1932'de Sanayi Ofisi kurularak fabrikaların idari işleri bankadan alınarak bu ofise verilmiş ve bankanın ismi de Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası olarak değiştirilmiştir. Bir anlamda Sümerbank bu bankanın yerine geçmiştir.⁷⁴

Sümerbank sermayesinin tamamı devlet tarafından karşılanmasına rağmen özel bir anonim⁷⁵ şirkete benzer bir şekilde yapılandırılmıştı. Sümerbank'ın bu orijinal örgüt yapısı daha sonra 1935'te Etibank'a da uygulanmıştır⁷⁶. Sümerbank Kanunu, Sanayi Maadin Bankasınıninkine benzer şekilde Banka'nın Sanayi Ofisi'nden devralacağı devlet fabrikalarını bir yıl içinde değerlendirerek bu fabrikaların hisse senetlerinin Türkiye hakiki ve hükmi şahıslarına satılabilmesini de içeriyordu.⁷⁷ Kanunla, istihsal faaliyetleri üzerinde menfi tesirler yapabilecek bütün amiller ortadan kaldırılmış ve benzerleri hususi müesseselerin rasyonel çalışma usulleri kabul edilerek, ticari bir serbesti ile inkişaf edebilmesi için, müesseseye anonim şirket karakteri verilmiştir. 1930'larda Ahmet Hamdi Başar'ın da devlet işletmelerinin anonim şirketler gibi bağımsız uzman kişiler tarafından yönetilmesini savunduğunu not düşelim.⁷⁸ Sümerbank'ın sahibi bulunacağı fabrikalar hisselerinden bir kısmının Türklerin ve Türk teşekküllerinin eline geçmesi

72 Tekeli-İlkin, *age.*, s. 155.

73 Naci Yılmaz, *Küresel Ekonomik Kriz Sonrası Türkiye'de Bankacılık: İktisadi Devletçilik (1930 – 1946)*, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2020, s. 139-141.

74 Naci Yılmaz, *Atatürk Döneminde Bankacılık; Ekonomik Liberalizmden Devletçilik Politikasına Geçiş ve Günümüze Etkileri*, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2019, s. 195.

75 Ekrem Özelmas idare ve murakabe uzuvlarının anonim şirketlere benzetildiğini ifade eder. Ekrem Özelmas, *Devletçilik ve Türkiye'deki Tatbikatından Sümerbank*, Sümerbank Yayınları, 1963, s. 87.

76 Yülek, Sümerbank ve Etibank aracılığıyla organize edilen devlet öncülüğünde sanayileşmenin Almanya'daki örneklerine benzediğine dikkat çeker. Murat A. Yülek, *Ulusların Yükselişi*, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 353.

77 Dündar Sağlam, "Devletçilik İlkesinin Gelişmesi ve Günümüzdeki Sonuçları", *Ekonomik Yaklaşım* 2 (4), 1981.

78 Serkan Tuna, *Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank*, Derlem Yayınları, İstanbul 2009, s. 179.

muvafık görülmüştür.⁷⁹ Kepenek bu anlamda Sümerbank'ı özerk kamu işletmeciliğinin ilk büyük ve başarılı örneği olarak tanımlar⁸⁰. Sümerbank yasası ile, 1934 yılında kabul edilecek olan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın temel yürütücülüğü görevini yüklenecek yeni bir kurum oluşturulmuştu. Sümerbank genel olarak öz sermayesi veya hükümetten alacağı tahsisat ile sanayi tesislerinin kurulması ve genişletilmesi çalışmalarına katılmanın yanı sıra Devlet Sanayi Ofisinden devralınacak fabrikaları yenileyecek ve işletecekti. Ayrıca usta ve işçi yetiştirmek amacıyla eğitim merkezleri kurmak, mühendis ve uzman ihtiyacını karşılamak üzere yurt içinde yüksek okullarda öğrenci okutmak ve yurt dışına öğrenci ve stajyer göndermek görevleri arasındaydı. Sümerbank kamu fabrikalarına finansal destekte bulunmakla birlikte likit sermayesinin en az yarısını özel sanayinin kredi ihtiyacının karşılanması için de kullanacaktı.⁸¹ Bu anlamda Sümerbank sanayileşme yolunda yeni bir model oldu ve 1934 yılında Kayseri'de kurulan ilk Sümerbank Fabrikası ile modern anlamda tekstil sektörünün temelleri atıldı.⁸² Murat Yülek sanayi yatırımlarında üretim ve lojistik maliyetlerinin düşürülebilmesinin önemine dikkat çekerek genellikle devletin öncülük ettiği sanayi kümelerinin rolünü vurgular ve Türkiye deneyiminde, Sümerbank'ın bir devlet bankası ve tekstil holdingi olarak kurduğu tekstil fabrikaları temelinde pek çok şehirde sanayi kümelenmelerinin kendiliğinden ortaya çıktığını söyler.⁸³ Yülek ve Gür hükümetin sanayileşme ve modernleşmenin hedeflerine ulaşmak için Sümerbank ve Etibank gibi bankalar aracılığıyla bölgesel sanayileşmeye ve toplumsal dönüşüme odaklandığını ifade ederler. Sümerbank'ın az gelişmiş şehirlerde inşa ettiği sanayi tesisleri, zaman içinde özel teşebbüsün⁸⁴ de katılımıyla büyüyecek sanayi merkezlerinin çekirdeğini oluşturmuştur. Sümerbank üretim tesisleri aynı zamanda hükümetin

79 Kuruç, *age.*, s. 406.

80 Yakup Kepenek, "Bir Destandı Sümerbank", *Cumhuriyet'in Ekonomi Politikası*, ed. Şenol Çarık, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2019 (1999).

81 Ceren Kalfa, *1933 Yılı: Planlamada Sümerbank Modeline Geçiş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara 2007; M. Gökhan Polatoğlu, "Türkiye'nin Kalkınmasında Sümerbank ve Etkinliği (1933-1987)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 37 (104), 2021.

82 Şafak Altun, *Atatürk, İnönü, Bayar'ın İktisat Kavramı*, Hayal Et Kitap, İstanbul, 2008, s. 139.

83 Murat Yülek, *How Nations Succeed*, Palgrave Macmillan, 2018, s. 184.

84 Birinci Sanayi Planı sürecinde devlet yatırımları ile paralel bir şekilde özel sanayi yatırımları da büyümüştür. Murat Yülek-Mete Han Yağmur, "Sanayi ve Sanayileşme", *Türkiye Ekonomisi*, ed. İrfan Kalaycı, Divan Kitap, İstanbul 2020, s. 275.

sosyal mühendislik amaçları doğrultusunda toplumun batılılaşma temelli modernleşmesinin de mikro düzeydeki araçlarıydı. Yazarlar çalışmalarının kalkınmacı devletin 19. ve 20. yüzyıldaki Doğu Asya ülkeleriyle sınırlı bir kavram olmadığını gösterdiğini ifade ederler.⁸⁵

1934'te Birinci Plan'ın uygulamaya konmasından sonra 1935'te hükümet ithal ikamecilikle yetinmeyip ihracatı da öngören İkinci Beş Yıllık Plan'ın hazırlıklarına başlamıştı ki Atatürk de bu plana çok önem veriyordu⁸⁶. Birinci planda olduğu gibi İkinci Beş Yıllık Plan da Sümerbank'a sanayi kuruculuğu görevi vermişti. Bir yandan Devlet Sanayi Ofisi'nden devraldığı fabrikaları tevsi ediyor, onları yeni makinelerle donatıyor, öte yandan yeni fabrikalar kuruyordu⁸⁷. Bayar'ın açılış konuşmasında *güdümlü ekonomi* kavramına yer verdiği 1936'da toplanan Endüstri Kongresi'nin ana teması, İkinci Beş Yıllık Plan'dır. Bayar Kasım 1936'da İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı Projesi'ni Başvekâlete

85 Murat Yülek-Betül Gür, "State Management of Industrialization and Social Engineering in the Early Turkish Republic: the Case of Sümerbank and its Textile Plants", *Journal of Management History*, Vol. 28, No. 3, 2022.

86 Bu planın hazırlanış süreci ile ilgili Hasan Rıza Soyak, Afet İnan ve Celal Bayar tarafından paylaşılan anılar Atatürk'ün planı ne kadar önemsedğini açıkça göstermektedir. Ögüt, Yalıtık, *age*, s. 182. "Hasan Rıza Soyak anılarında 18 Eylül 1938 günü Başvekil Celal Bayar'ın 4 yıllık yeni bir iktisadi planı Atatürk'e izah etmek üzere geldiğinde Atatürk'ün hastalığına rağmen büyük heyecan içinde kendisinden ve Afet İnan'dan da Bayar'ı dinlemelerini istediğini anlatır. Bayar'ın konuşmasından sonra Atatürk şunları söylemiştir. "Bizim bu ve buna benzer işleri başarmamız için en çok üç sene mühletimiz vardır; ondan evvel de fırtına kopmaz demiyorum... Ne yaparsak bu dar müddetin içine sıkıştırmaya bakmalıyız. Bütçe filan düşünmeye mahal yoktur; memleketin bütün kuvvet menbalarını seferber ederek bu işleri yapmak lazımdır." Aynı anıya Afet İnan da İkinci Sanayi Planı'na yazdığı önsözde yer vermiştir. Ancak Afet İnan, Soyak'tan farklı olarak İçişleri Bakanı ile birlikte gelen Başbakan Bayar'ın İkinci Beş Yıllık İktisadi Plan'ı izah etmek üzere Atatürk'ün yanına girdiklerini söyler. Afet İnan bir ara doktorun tavsiyesine uyarak müdahale etmek istediğinde Atatürk'ün "Biliyorum doktorlar yine istirahat tavsiye etmişlerdir. Memleketin en önemli ve esaslı işlerini konuşuyoruz, bunlar beni yormuyor bilakis hayat veriyor," demiştir. "Celal Bayar aynı anıyı aktarırken İkinci Dört Yıllık Plan'ın vekiller heyetinde karara bağlandıktan sonra faaliyete geçmek için Atatürk'ün muvafakatini almak üzere gittiğinde, doktorların yarım saat vakit verdiklerini, Atatürk'ün de Hasan Rıza Soyak'ı özellikle konuşmaya dahil ederek onun vasıtasıyla yapılacak olası bir müdahaleyi engellemeyi amaçladığını söyler. Celal Bayar anılarında, kendisinin söz konusu planın İngiltere ve Almanya'dan alınan kredilerle bütçeye yük olmadan gerçekleştirilebileceğini söylediğinde Atatürk'ün yukarıdaki konuşmayı yaptığını anlatır. Görüldüğü gibi planın adlandırılması konusunda farklılıklar olmakla birlikte Atatürk'ün bu planı ne kadar önemsedığı açıktır."

87 Toprak, *age*.

sunmuştur. Birinci planın aksine yeni proje tüketim malları üzerinde çok az durmaktaydı. Birinci plana göre daha detaylı mühendislik, maliyet ve piyasa araştırmalarına dayanmaktaydı. Ölçen o tarihe değin hiçbir ülkenin bu nitelikte ve kapsamda bir sektör planlamasına girişmediğini, kurulması öngörülen tesislerin yer seçimindeki kriterlerin, üretim kapasitelerinin hesabında ele alınan karşılaştırmalı alternatiflerin Türkiye’de 1960 sonrasında planlarının hiçbirisinde bu kadar ciddiyetle ele alınmadığını iddia etmektedir.⁸⁸ Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile ülkenin temel ihtiyaç maddeleri olan “üç beyaz” un, şeker ve pamuk ihtiyacını karşılayacak sanayi tesisleri inşa edilirken, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile “üç siyah” adı verilen kömür, demir ve petrol tesislerinin kurulması ve yurt dışı talebi yurt içi talebine görece güçlü olan madenlerin ham ve yarı mamullerinin ihracatını arttırmak amaçlanıyordu.⁸⁹ 450 adet uçak motoru planın en iddialı projesiydi. Krom, bakır, çinko, simli kurşun ve demir cevheri çıkarılması ve işlenmesi yoluyla hem sanayinin girdi ihtiyacı karşılanacak hem de ihracat artırılabilecekti. İlk planın lokomotifinin Sümerbank olmasına benzer şekilde ikinci planın yürütücüsü olarak da Sümerbank’ın yanı sıra Etibank seçilmişti⁹⁰.

Sonuç

1930’ların başından itibaren devam eden devletçilik tartışmaları 1933’ten itibaren Atatürk ve Bayar’ın müdahalesi ile⁹¹ yeni bir aşamaya evrilmiş 1935’te ise bu aşamanın ismi *güdümlü ekonomi* olarak belirlenmiştir. İktisadi açıdan dönemin önemli bir belirleyici özelliği banka merkezli sanayi örgütlenmesi ve ihracat hedefiydi ki çok genel hatlarıyla 1950’lerin Japonya ve 1960’ların Güney Kore deneyimlerini hatırlatmaktadır⁹², 1930’ların Türkiye’si gibi 1960’larda Güney Kore de iyi gelişmiş tahvil ve hisse senedi piyasalarından yoksundu ve doğal olarak mali sisteminin ana bileşeni bankalardı⁹³ ve Türkiye’de olduğu gibi Kore’de de bankalar ekonomik kalkınmanın tüm aşamalarında önemli rol oynamışlardır.⁹⁴ Özetle 1930’ların Türkiye

88 Ali Nejat Ölçen, *Kemalizmin Ekonomisi*, Türk Devrim Kurumu, Ankara 1997, s. 117.

89 Polatoğlu, *age*.

90 Faruk Türkoğlu, *Neden Geç Kaldık, Nasıl Yetişiriz*, Dünya, İstanbul 2022, s. 335-336.

91 Ögüt, Yaltırak, *age*, s. 176-179.

92 Sema Kalaycıoğlu-Feride Gönel Doğaner, *Uzak Doğu Asya Ekonomileri Ders Notları*, Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF, İstanbul, 1998, s. 14, 52,

93 Joon-Kyung Kim-Chung H. Lee, “Finance and Economic Development in Korea”, *SIRFE Working Paper* 10-A05, 2010.

94 György Iván Neszmélyi, “The Role of Development Banks in the Economic Development

deneyimine benzer şekilde Güney Kore'nin kalkınma sürecinin temel ayaklarından birisi de banka temelli finansal sistemdir.⁹⁵

1961 yılında askeri bir müdahale ile yönetimi ele geçiren General Park, öncelikle ülkenin dört büyük bankasını millileştirdikten (kamulaştırdıktan) ve 1962'de merkez bankası yasasını değiştirerek hükümete tabi kıldıktan sonra Ekonomik Planlama Kurulu adında bir süper bakanlık kurmuş ve Güney Kore'nin İlk Beş Yıllık Ekonomik Kalkınma Planını 1962'de uygulamaya koymuştur.⁹⁶ Park daha sonra söz konusu kalkınma planının dayandığı ilkeleri *güdümlü kapitalizm* (guided capitalism) olarak tanımlamıştır.⁹⁷ Güney Kore hükümeti devletin ulusal çıkarlar doğrultusunda ekonomiyi yönetmesi gerektiği yaklaşımı ile *güdümlü kapitalizm* konseptini savunmuştur.⁹⁸ 1960'lar boyunca, hükümet tüm ticari bankaları kamulaştırmanın yanında devlete ait birçok ihtisas bankası da kurmuştur.⁹⁹ Hükümet bir yandan bankaları kâr amaçlı kurumlar olarak değil ulusal kalkınma politikalarının araçları olarak yönetirken diğer yandan da destekleyeceği sanayicileri seçmiştir.¹⁰⁰ Park'ın güdümlü kapitalizm yaklaşımı bir yandan da hali hazırda belli bir güce sahip chaebol liderlerinin kontrol edilmesini hedefliyordu. Chaebollerin aynı zamanda finans sistemine hâkim olmaları kaynak tahsisini belirlemeleri istenmiyordu. Chaebollerin yasama ve idari unsurlar üzerinde baskı kurarak kendi çıkarlarına yönelik kanunlar çıkarma yönündeki baskılarına direnebilecek kadar güçlü bir devlet bürokrasi kurulması hedefleniyordu.¹⁰¹

Policy of the Republic of Korea”, *Public Finance Quarterly*, 2019.

95 World Bank, *The East Asian Miracle*, World Bank Policy Research Report, 1993.

96 Hyung-A Kim-Clark W. Sorensen, “Introduction”, *Reassessing the Park Chung Hee Era, 1961–1979: Development, Political Thought, Democracy, and Cultural Influence*, A Center for Korea Studies Publication University of Washington Press, 2011, s. 5.

97 Hyung-A Kim, “State Building: The Military Junta’s Path to Modernity through Administrative Reforms”, *The Park Chung Hee Era: The Transformation of South Korea*, ed. Byung-Kook Kim, Ezra, F. Vogel. Harvard University Press, 2011, s. 101.

98 Tadashi Kimiya, “The Cold War and the Political Economy of the Park Chung Hee Regime”. *Reassessing the Park Chung Hee Era, 1961–1979: Development, Political Thought, Democracy, and Cultural Influence*, A Center for Korea Studies Publication University of Washington Press, 2011, s. 68.

99 Yoon Je Cho-Joon-Kyung Kim, “Credit Policies and the Industrialization of Korea”, *World Bank Discussion Papers*, No 286, 1995.

100 Yoon Je Cho, “Financa And Development: The Korean Approach”, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 5, No. 4, 1989, s. 88-102,

101 Hyung, *age.*, s. 101.

1962'de açıklanan ilk plan aynen Türkiye'de olduğu gibi içe dönük ithal ikameci sanayileşme yoluyla kendi kendine yeten bir ekonomi inşa etmeyi hedefliyordu ve büyümenin motoru olarak ağır sanayi ve kimya sanayi belirlenmişti. Ancak bu hedefler, Güney Kore'nin yetersiz sermaye ve teknoloji kapasitesi ve dolayısıyla yaratacağı döviz ihtiyacı dikkate alınmadan belirlenmişti.¹⁰² Aslında Güney Kore'de ithal ikameci sanayileşme 1950'lerden beri uygulanıyordu ve tekstil başta olmak üzere hafif tüketim sanayilerinde önemli gelişmeler sağlanmış, belli bir özel sermaye birikimi de oluşmuştu¹⁰³. 1963'te başkanlık seçimlerini kazanan Park hükümeti ihracata dayalı sanayileşme politikasını gündeme getirdi, deneyimler ülkeyi iflastan kurtarmak için ihracat yapıp döviz üretilmesi gerektiğini açıkça göstermişti. İlk aşamada imalatın odağını hızla ithal ikamesinden ihracata, özellikle de tekstil, giyim, ayakkabı ve peruk gibi hafif sanayi ürünlerinin ihracatına kaydırdılar. İhracatı teşvik etmeye yönelmek Güney Kore'deki ithal ikameciliği sona erdirmedi. Aksine, Park ikisini tamamlayıcı olarak gördü.¹⁰⁴

Vogel¹⁰⁵ “*Ulus Kurucular: Mustafa Kemal Atatürk, Lee Kuan Yew, Deng Xiaoping, and Park Chung Hee*” başlıklı makalesinde 20. yüzyılın önde gelen ulusal liderlerinden dördünün, kargaşa içindeki ülkeler miras olarak yeni sistemler kurarak ve hızlı bir büyüme süreci başlatarak uluslarını modernleştirdiklerini vurgular. Bu liderler Türkiye'de Atatürk, Singapur'da Lee Kuan Yew, Anakara Çin'de Deng Xiaoping ve Güney Kore'de Park Chung Hee'dir. Rivlin'in General Park'ın anılarını¹⁰⁶ referans vererek aktardığına göre Vogel'in listesindeki Park Chung Hee, Japonya'daki Meiji reformlarından, Çin'deki Sun Yat-Sen modernizasyonuna, Atatürk'ün Türkiye'de uyguladığı politikalarından, Mısır'daki Nasır'a kadar bir dizi gelişmekte olan ülkelerin liderlerinin yazdıklarından ve eylemlerinden etkilenmiştir. General Park dönemini yaşamış Güney Koreli iktisatçı Ha-

102 Taehyun Kim-Chang Jae Baik, “Taming and Tamed by the United States”, *The Park Chung Hee Era: The Transformation of South Korea*, ed. Byung-Kook Kim-Ezra, F. Vogel. Harvard University Press, 2011, s. 75.

103 Cemil Günay, *Türkiye ve Güney Kore'de Uzun Dönemli Büyüme Karşılaştırmalı Bir Analiz (1960-1980)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana, 2005, s. 9.

104 Kim-Baik, *age.*, s. 75.

105 Ezra F. Vogel, “Nation Builders: Mustafa Kemal Atatürk, Lee Kuan Yew, Deng Xiaoping, and Park Chung Hee”, *The Park Chung Hee Era: The Transformation of South Korea*, ed. Byung-Kook Kim-Ezra, F. Vogel. Harvard University Press, 2011, s. 513.

106 Paul Rivlin, *Arab Economies in the Twenty-First Century*, Cambridge University Press, New York, 2009, s.77

Joon Chang'ın kitabının Türkçe baskısı için yazdığı önsözde yer verdiği çocukluk anıları da Park için Atatürk'ün önemi hakkında fikir verebilir.¹⁰⁷

Güdümlü ekonomi söylem düzeyinde, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomi modeli seçimi üzerine yapılan tartışmalarla etkileşim içinde şekillenmiş olsa da banka merkezli örgütlenmeler olan Sümerbank ve Etibank gibi devlet sermayeli holdinglerin devlet liderliğindeki sanayileşmenin finansmanında oynadığı rol ile ete kemiğe bürünmüştür.¹⁰⁸ Hem söz konusu bankaların hem de bu bankaların kurduğu fabrikaların anonim yapılanmaları ise özel sermaye kesimlerini sanayileşme sürecine dahil etme potansiyeli ile ayrı bir öneme sahiptir. *Güdümlü ekonomi* bu anlamda büyük buhran yıllarında tüm Avrupa'da yaygınlaşan *üçüncü yol* arayışlarına Kemalistlerin verdiği cevap olmuştur.

107 “... 1970’lerde ülkem Kore’de büyürken, ilkokulda dünyanın büyük siyasi liderlerinin devletin yayınladığı yaşam öykülerini okumaya teşvik edilirdik. Elbette o dönemin güçlü diktatörü General Park Chung Hee de bunlardan biriydi. Diğer liderlerin arasında öne çıkan isimler, George Washington, Abraham Lincoln, Winston Churchill ve Charles de Gaulle’dü. Ancak, dünya sahnesinde sadece Amerikalıların ve Avrupalıların yerinin olduğunu düşünen Üçüncü Dünyalı bir okul çocuğu için bu liderlerin arasında bir de Türk liderinin bulunması ilginç bir durumdu. Bu Türk lider, General Kemal Paşa ya da Kore’de daha çok bilinen adıyla Kemal Atatürk’tü. Kemal Atatürk’ün yaşam öyküsünü okuyan bir okul çocuğu bile çok uzaklarda bir ülkeyi yönetmiş olan bu liderin General Park için bir rol modeli olduğunu anlayabiliyordu. Yıllar sonra bir üniversite öğrencisi olarak kalkınma iktisadı okuduğumda Kemal Atatürk’ün gerçekten de daha sonra devlet güdümlü kalkınma stratejisi diye adlandırılacak olan stratejiyi ilk uygulayan Üçüncü Dünya lideri olduğunu öğrendim”. Ha-Joon Chang, *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, çev. Tuba Akıncılar Onmuş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

108 Murat Yülek, “Industrial Policies: A Comparison between Korea and Turkey”, *2014 KIEP Visiting Fellows Program*, ed. Jeong Hyung-Gon, 2015.

Kaynaklar

- Alcouffe, Alain, "A. French Planning: How to cope with Business Cycles?", ed. Alain Alcouffe-Monika Poettinger *Business Cycles in Economic Thought*, Taylor & Francis 2017.
- Aldcroft, Derek H., *The European Economy 1914-2000*, 4th Edition, Routledge 200.
- Altun, Şafak, *Atatürk, İnönü, Bayar'ın İktisat Kavramı*, Hayal Et Kitap, İstanbul, 2008.
- Asaf, Burhan, "Fotomontaj", *Kadro*, S 23, Ankara İkinci Teşrin, 1933.
- Asaf, Burhan, "Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru", *Kadro*, S 16, Ankara Nisan, 1933.
- Atatürk'ün Kitaplığı: Türkiye Cumhuriyeti'nin 83. Yılı*, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği Ankara 2006.
- Başar, Ahmet Hamdi, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan sonra Türkiye*, 2. Baskı. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara 1981.
- Başar, Ahmet Hamdi, *Değişen Dünya*, İstanbul, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, 1941.
- Başar, Ahmet Hamdi, *Para ve İnkılap*, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1936.
- Berg-Schlosser, Dirk, "Cross-Sectional and Longitudinal Analysis", *Authoritarianism and Democracy in Europe, 1919-39 Comparative Analyses*, ed. Dirk Berg-Schlosser-Jeremy Mitchell, Palgrave Macmillan, 2002.
- Boratav, Korkut, *Türkiye'de Devletçilik*, İmge Kitabevi, Ankara 2006.
- Brustein William-Berntson, Marit, "Interwar Fascist Popularity in Europe and the Default of the Left", *European Sociological Review*, Vol. 15, No. 2, 1999.
- Caldari, Katia "Corporatism and Planning in Monnet's Idea of Europe", ed. Alexandre M. Cunha-Carlos E. Suprinyak, *Political Economy and International Order in Interwar Europe*, Palgrave Macmillan 2021.
- Cerasi, Laura "Intellectuals in the Mirror of Fascist Corporatism at the Turning Point of the mid-thirties", *Authoritarianism and Corporatism in Europe and Latin America*, Routledge, 2018.

Chang, Ha-Joon, *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, çev. Tuba Akıncılar Onmuş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Cho Yoon Je-Kim, Joon-Kyung, “Credit Policies and the Industrialization of Korea”, *World Bank Discussion Papers* No 286, 1995.

Cho, Yoon Je, “Finance And Development: The Korean Approach”, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 5, No. 4, 1989.

CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, Ulus Basımevi, Ankara 1935.

Cunha, Alexandre M., “Third-Way Perspectives on Order in Interwar France: Personalism and the Political Economy of François Perroux”ü, ed. Alexandre M. Cunha-Carlos E. Suprinyak, *Political Economy and International Order in Interwar Europe*, Palgrave Macmillan 2021.

Decugis, Henri, “Economie Dirigée Gidişi”, *Fikir Hareketleri*, Sene 2, C 4, S. 101, İstanbul 28 Eylül 1935.

Delzell, Charles F., *Mediterranean Fascism 1919-1945*, Macmillan, 1970.

Eichengreen Barry-Temin, Peter, “Fetters Of Gold And Paper” *NBER Working Paper Series*, Working Paper No. 16202, 2010.

Galbraith, J. Kenneth, *The Great Crash 1929*, Houghton Mifflin Company, Boston 1955.

Gregor, A. James, *Italian Fascism and Developmental Dictatorship*, Princeton University Press, 1979.

Günay, Cemil, *Türkiye ve Güney Kore’de Uzun Dönemli Büyüme Karşılaştırmalı Bir Analiz (1960-1980)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana 2005.

Gürbüz, Burak, “Yeni Toplum Düzeni Arayışında Peyami Safa ve Fransız Liberalleri”, ed. Erdem Özgür-Alper Duman-Alp Yücel Kaya, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

Gürsel, Seyfettin, “Growth Despite Deflation: Turkish Economy During the Great Depression”, 2005, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.561.1962>, son erişim tarihi: 14.08.2023.

Hansen, Alvin H., *Monetary Theory and Fiscal Policy*, McGraw-Hill 1949.

Hobsbawm, Eric, *Kısa 20. Yüzyıl: Aşırılıklar Çağı*, çev. Yavuz Alogan, Everest Yayınları, İstanbul 2006.

İnan, Afet, *Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı 1936*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Kalaycıoğlu, Sema-Doğaner, Feride Gönel, *Uzak Doğu Asya Ekonomileri Ders Notları*. Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF, İstanbul 1998.

Kalfa, Ceren, *1933 Yılı: Planlamada Sümerbank Modeline Geçiş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara 2007.

Karvonen Lauri-Quenter, Sven, "Electoral Systems, Party System Fragmentation and Government Instability", *Authoritarianism and Democracy in Europe, 1919–39 Comparative Analyses*, ed. Dirk Berg-Schlosser-Jeremy Mitchell, Palgrave Macmillan, 2002.

Kepenek, Yakup "Bir Destandı Sümerbank", *Cumhuriyet'in Ekonomi Politikası*, ed. Şenol Çarık, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2019 [1999].

Keynes, J. Maynard, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, A Harvest /HBJ Book, 1964[1936].

Kim Taehyun- Baik, Chang Jae, "Taming and Tamed by the United States", *The Park Chung Hee Era: The Transformation of South Korea*, ed. Byung-Kook Kim-Ezra, F. Vogel, Harvard University Press, 2011.

Kim, Hyung-A, "State Building: The Military Junta's Path to Modernity through Administrative Reforms", *The Park Chung Hee Era: The Transformation of South Korea*, ed. Byung-Kook Kim, Ezra, F. Vogel, Harvard University Press, 2011.

Kim, Hyung-A-Sorensen, Clark W, "Introduction", *Reassessing the Park Chung Hee Era, 1961–1979: Development, Political Thought, Democracy, and Cultural Influence*, A Center for Korea Studies Publication University of Washington Press, 2011.

Kim, Joon-Kyung-Lee, Chung H "Finance and Economic Development in Korea", *SIRFE Working Paper*, 10-A05, 2010.

Kimiya, Tadashi, "The Cold War and the Political Economy of the Park Chung Hee Regime", *Reassessing the Park Chung Hee Era, 1961–1979: Development, Political Thought, Democracy, and Cultural Influence*, A Center

for Korea Studies Publication University of Washington Press, 2011.

Knegt, Daniel, *Fascism, Liberalism and Europeanism in the Political Thought of Bertrand de Jouvenel and Alfred Fabre-Luce*, Amsterdam University Press, 2017.

Kuruç, Bilsay, “Kemalist Ekonomi Görüşü: Kesitler”, *Kemalizm*, İstanbul, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 298-312.

Kuruç, Bilsay, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.

Kutay, Cemal, *Celal Bayar: Dört Cildin İkincisi*, Kenan Basımevi, İstanbul 1939.

Lee, Stephen J., *European Dictatorships 1918-1945*, Routledge, 2008.

Morck, Randall K.-Yeung, Bernard B. “Corporatism and the Ghost of the Third Way”, *Capitalism and Society*, Volume 5, Issue 3, 2010.

Nelis, Jan-Morelli, Anne-Praet, Danny, “The Study Of The Relationship Between Catholicism And Fascism, Beyond A Manichean Approach?”, *Catholicism and Fascism in Europe 1918 – 1945*, ed. Jan Nelis, Anne Morelli and Danny Praet. Georg Olms Verlag AG, Hildesheim 2015. www.olms.de

Nenovsky, Nikolay, “Economic Discussion at the European Periphery Bulgarian Economists During the Great Depression”, 2010. <https://economictheoryandpolicy.files.wordpress.com/2013/02/10128692nenovskybulgarianeconomistsdepression.pdf>

Neszmélyi, György Iván, “The Role of Development Banks in the Economic Development Policy of the Republic of Korea”, *Public Finance Quarterly*, 2019.

Neziroğlu İrfan-Yılmaz, Tuncer, *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları C 3*, TBMM Basımevi, Ankara 2014.

Öğüt, Kaan, “Aydınlanma 1923 Ulusal Devrim İdeolojisi: Kemalizm Tarihselliği ve Güncelliği”, *Aydınlanma 1923 Devrimi 21. Yüzyılda Kemalizm*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Ankara 2004.

Öğüt, Kaan-Yaltırak, Cenk, “Kemalizmin Ekonomi Politliğinde Unutulmuş Bir Sayfa: Güdümlü Ekonomi”, *Türkiye’de İktisadi Düşünce*, ed. Erdem Özgür-Alper Duman-Alp Yücel Kaya, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

Ölçen, Ali Nejat, *Kemalizmin Ekonomisi*, Türk Devrim Kurumu, Ankara 1997.

Özelmas, Ekrem, *Devletçilik ve Türkiye'deki Tatbikatından Sümerbank*, Sümerbank Yayınları, 1963.

Parla, Taha, *Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

Peter Temin, "Lessons for the Present from the Great Depression", *The American Economic Review*, 66(2), 1976.

Pinto, Antonio Costa, "The Corporatist Wave Corporatism and the Diffusion of Organic Representation" in *European Dictatorships, ICS Working Papers*.

Pirou, Gaëtan, "Güdümlü Ekonomi Nedir?", *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi*, T. C. Ziraat Vekâleti, Ankara 1938.

Pirou, Gaëtan, *Kapitalizmin Buhranı*, çev. Ahmet Hamdi Başar, Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı, İstanbul 1935.

Polatoğlu, M. Gökhan, "Türkiye'nin Kalkınmasında Sümerbank ve Etkinliği (1933-1987)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 37(104), 2021.

Reginbogin, Herbert, R., *Faces of Neutrality: A Comparative Analysis of the Neutrality of Switzerland and other Neutral Nations During WWII*, Lit Verlag, Berlin 2006.

Rivlin, Paul, *Arab Economies in the Twenty-First Century*, Cambridge University Press, New York, 2009.

Sağlam, Dündar, "Devletçilik İlkesinin Gelişmesi ve Günümüzdeki Sonuçları", *Ekonomik Yaklaşım*, 2 (4), 1981.

Shizume, Masato, "The Japanese Economy During the Interwar Period: Instability in the Financial System and the Impact of the World Depression", *Bank of Japan Review*, 2009.

Soucy, Robert J., "French Fascism and the Croix de Feu: A Dissenting Interpretation", *Journal of Contemporary History*, Vol. 26, No.1, 1991.

Stolzi, Irene, 2018, *Corporatism and Neo-Corporatism: Developments in the 20th-century Italian Legal Order*, 2018. <http://dx.doi.org/10.1590/S2178-14942018000200006>. Son erişim tarihi:14.08.2023.

Şahingiray, Özel, *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, 1921-1938 Ekonomik Konulara Dair*, Doğu Ltd. Ortaklığı Matbaası, Ankara 1955.

Tekeli İlhan-İlkin Selim, *Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.

Tezel, Yahya, *Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi 1923-1950*, Yurt Yayınları, Ankara 1986.

Thompson, Mark R., “Building Nations and Crafting Democracies—Competing Legitimacies in Interwar Eastern Europe”, *Authoritarianism and Democracy in Europe, 1919-39 Comparative Analyses*, ed. Dirk Berg-Schlosser-Jeremy Mitchell, Palgrave Macmillan, 2002.

Toprak, Zafer, “Türkiye’de ‘Sol Faşizm’ ya da Otoriter Modernizm 1923-1946,” *Toplum ve Bilim*, S. 100, 2015.

Toprak, Zafer, *Atatürk: Kurucu Felsefenin Evrimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.

Toprak, Zafer, *Sümerbank Holding A.Ş.*, Creative Yayıncılık, İstanbul 1990.

Tuna, Serkan, *Türkiye’de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank*, Derlem Yayınları, İstanbul 2009.

Tural, M. Akif, *Atatürk Devrinde İktisadi Yapılaşma*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, No 848, Ankara 1987.

Türkoğlu, Faruk, *Neden Geç Kaldık, Nasıl Yetişiriz*, Dünya, İstanbul 2022.

Vogel, Ezra F., “Nation Builders: Mustafa Kemal Atatürk, Lee Kuan Yew, Deng Xiaoping, and Park Chung Hee”, *The Park Chung Hee Era: The Transformation of South Korea*, ed. Byung-Kook Kim-Ezra, F. Vogel, Harvard University Press, 2011.

Wolf, Nikolaus, “Europe’s Great Depression: Coordination Failure After the First World War”, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 26, No. 3.

World Bank, *The East Asian Miracle*, World Bank Policy Research Report, 1993.

Yaltırak, Cenk, “AB ve IMF Eksenli Siyasete Karşı 21 yy. Çözümü Bütünde Parçalı Toplum Mühendisliği ve Teknik Devlet”, *Aydınlanma 1923*, S. 46, İstanbul 2002.

Yılmaz, Naci, *Atatürk Döneminde Bankacılık; Ekonomik Liberalizmden Devletçilik Politikasına Geçiş ve Günümüze Etkileri*, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2019.

Yılmaz, Naci, *Küresel Ekonomik Kriz Sonrası Türkiye’de Bankacılık: İktisadi Devletçilik (1930-1946)*, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2020.

Yüksel, Nahit, *Fikir Hareketleri Dergisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004.

Yülek, Murat, “Industrial Policies: A Comparison between Korea and Turkey”, *2014 KIEP Visiting Fellows Program*, ed. Jeong Hyung-Gon, 2015.

Yülek, Murat, *How Nations Succeed*, Palgrave Macmillan, 2018.

Yülek, Murat, *Ulusların Yükselişi*, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

Yülek, Murat-Gür, Betül, “State Management of Industrialization and Social Engineering in the Early Turkish Republic: the Case of Sümerbank and its Textile Plants”, *Journal of Management History*, Vol. 28, No. 3, 2022.

Yülek, Murat-Yağmur, Mete Han, “Sanayi ve Sanayileşme”, *Türkiye Ekonomisi*, ed. İrfan Kalaycı, Divan Kitap, İstanbul 2020.